

УДК 316.33

*Акімова О.А., аспірантка кафедри філософії
Іщенко А.М., викладач кафедри філософії*

Розбудова К-суспільства як умова сталого розвитку: соціологічний підхід

*O .Akimova, postgraduate student of philosophy department
A. Ishchenko, lecturer of philosophy department
B.*

Building a K-society as a condition for sustainable development: a sociological approach

Анотація

Стаття присвячена визначенню ролі соціологічної інформації у вимірюванні та прогнозуванні становлення суспільства знань. У статті викладена авторська методика розрахунку Індексу К-суспільства при дослідженні міри наближення до ідеальної моделі суспільства сталого розвитку в регіональному розрізі.

Ключові слова: *суспільство знань, соціологічна інформація, соціальні індикатори, Індекс к-суспільства.*

Аннотация

Статья посвящена определению роли социологической информации в измерении и прогнозировании становления общества знаний. В статье изложена авторская методика расчета Индекса общества знаний при исследовании степени приближения к идеальной модели устойчивого общества в региональном разрезе.

Ключевые слова: *общество знаний, социологическая информация, социальные индикаторы, Индекс общества знаний.*

Summary

The article is devoted to defining the role of sociological information for measurement and prediction the formation of a knowledge society. In the article the author's method of calculating the index of knowledge societies in the study of approximation to the ideal model of a sustainable society in the regional context is expounded.

Key words: *knowledge society, sociological information, social indicators, the index of knowledge societies.*

Актуальність досліджуваної проблеми пов'язана з необхідністю формування суспільства знань, що викликає жвавий інтерес дослідників не тільки в форматі збереження національної безпеки, а й з точки зору інноваційного розвитку суспільства. Проте, дефіцит інформації щодо існуючого стану та міри наближення до ідеальної моделі суспільства знань в Україні викликає суперечки на теоретичному рівні, а отже, і складності при виконанні практичних дій щодо удосконалення сучасного стану соціальної спільноти. Тому дослідження, викладені в даній статті, є спробою подолання проблеми відсутності або нестачі адекватної методології дослідження особливостей становлення k-суспільства в регіонах України.

Сучасний етап функціонування суспільства засновується на нових принципах вироблення, використання та поширення знання. У наукових дискусіях все частіше зустрічається терміни «суспільство знань», «k-суспільство», «економіка знань» тощо. Усі зазначені поняття об'єднує посилення на інтенсивне використання людством у забезпеченні своєї життєдіяльності особливого виду ресурсів – інформаційних, що володіють специфічними рисами, відмінними від традиційних. Безперечним є факт інтенсивного впливу сучасних інформаційних технологій на розвиток суспільства: від потужного впровадження інноваційних технологій у виробництво, підвищення наукоємності економіки, до трансформацій у житті окремих людей. Багатоманітність та комплексність проявів цього процесу обумовлює необхідність розробки методологій вимірювання процесу становлення суспільства знань в регіонах України. Варто зауважити, що такі явища як радикальне прискорення технічного прогресу, зниження ролі матеріального виробництва призводять до зміни мотивів і характеру людської діяльності, появи нового типу ресурсів, що залучаються у виробництво, суттєвої модифікації всієї соціальної структури. У зв'язку з цим постає проблема дослідження цих процесів, що обумовлена їх комплексністю та неоднозначністю. Для більш глибокого аналізу необхідно залучати інформацію різного характеру, в тому числі соціологічну, яка спирається на суб'єктивні оцінки та особистий досвід людини. В рамках запропонованого дослідження пропонується адаптована методика вимірювання наближення регіонів України до ідеальної моделі k-суспільства, яка спирається на інформацію соціологічного характеру.

Проблеми, з якими стикаються суспільства на шляху до побудови суспільства знань, є об'єктом безлічі наукових досліджень. Між тим, існує певний дефіцит прикладних наукових розробок щодо можливостей вимірювання ступеня наближеності тих чи інших суспільств до стану k-суспільства. Існуючий міжнародний Індекс k-суспільства був розроблений і застосований вперше ООН для країн, що є членами даного об'єднання. Проте, існують певні труднощі при розрахунку даного індексу, зокрема, для України. Вони зумовлені важкодоступністю деякої статистичної інформації, неадекватністю статистичної інформації реально існуючому стану складової, що вимірюється, та, навіть, взагалі відсутністю в країні адекватних методик

вимірювання тих чи інших наборів даних, необхідних для підрахунку Індексу.

Новизна дослідження, викладеного в статті, по-перше, детермінована використанням та обґрунтуванням авторської методики адаптації Індексу k-суспільства для підрахунку Індексу для регіонів України, що була розроблена в рамках підрахунку Індексу соціально-інституціональної складової сталого розвитку. По-друге, новизна дослідження обумовлюється обґрунтуванням доцільності використання даних соціологічного характеру для підрахунку міри наближення суспільства (регіону, країни) до стану суспільства знань.

На сьогодні різними аспектами проблеми забезпечення сталого розвитку в глобальному сенсі займається наукова спільнота різних країн. Разом з тим, багато сучасних напрацювань вітчизняних дослідників не торкаються державного та регіонального рівнів управління, а також часто являють собою суто аналіз закордонних підходів. Таким чином, **основна наукова ідея** роботи спрямована на розробку методології моніторингу соціальних показників сталого розвитку на регіональному рівні, а саме для областей України з урахуванням усіх їх особливостей, що має надати інформацію для прийняття відповідних управлінських рішень з корекції ситуації. Проведення емпіричних соціологічних досліджень з тематики проекту дозволить отримати інформацію недоступну для інших «кабінетних» досліджень або відкритої статистичної інформації. Таким чином, **мету** статті можна окреслити як визначення ролі соціологічної інформації в процесі вимірювання міри наближення суспільств до стану суспільства, заснованого на знаннях.

Аналіз літератури з цієї проблематики свідчить про наявність різних точок зору щодо визначення поняття «знання», «суспільство знань», «економіка знань». Так, проблемі визначення терміна «знання» приділяли увагу у своїх доробках Пітер Друкер, Томас Девенпорт, Ікудзіро Нонака, та Лоренс Прусак та ін. Зауважимо, що на тлі підвищеної уваги американських та європейських дослідників до даної проблематики вирізняється ряд вітчизняних та російських науковців: Б. Мільнер, Т. Гаврилова та інші. Зауважимо, що проблемі розвитку k-суспільства як окремої складової суспільства сталого розвитку значну увагу приділили такі дослідники як М. Згуровський, Н. Забута, З. Герасимчук та інші. З іншого боку, проблеми вимірювання та прогнозування сталого розвитку в регіональному розрізі висвітлені у працях українських дослідників І. Кондіуса, В. Коломийчук, Л. Зайцевої та інших.

Методологічне значення розробленої та викладеної у статті методології полягає у поєднанні статистичної та соціологічної інформації при дослідженні процесу становлення суспільства знань. При цьому під соціологічною інформацією розуміється один з найбільш універсальних та оперативних видів соціальної інформації, що дозволяє здійснювати моніторинг настроїв, суб'єктивних оцінок, які є відображеннями визначених сторін об'єктивної реальності. Такий підхід дозволяє здійснити наукове узагальнення щодо стану та тенденцій розвитку соціальних систем в умовах

прямування до сталого розвитку, поєднуючи інформації різних категорій: «кількісну», що віддзеркалює найбільш характерні об'єктивні тенденції розвитку, та «якісну», яка є відображенням стану соціальної свідомості.

Звернемось до **основних результатів дослідження**. Усі індикатори, що впливають на складові I_{KS} , вимірюються в різних одиницях і мають різні інтерпретації. Тому їх зводять до нормованої форми таким чином, щоб вони змінювались в діапазоні від 0 до 1. Відповідно до цього найбільш критичні значення названих індикаторів відповідають числовим значенням, близьким до 0, а такі, що свідчать про високий рівень сталості за даним показником – будуть наближати ці значення до 1.

Індекс к-суспільства складається з трьох індикаторів: інтелектуальних активів суспільства (I_{SIA}), перспективності розвитку суспільства (I_{PDS}), якості розвитку суспільства (I_{QSD}).

Кожен з індикаторів містить ряд параметрів, які інтегруються шляхом комбінованої методології розрахунку вагових коефіцієнтів, а значення категорії політики розраховують за формулою:

$$I_{KS} = 0,4I_{SIA} + 0,4I_{PDS} + 0,2I_{QSD} ,$$

при цьому кожен із індикаторів розраховується за формулою, поданою нижче, та зважується з урахуванням вагових коефіцієнтів, отриманих в результаті експертного опитування:

$$I = \sum_n^1 x_{1,2,\dots,n} ,$$

де I – індикатор, що формує Індекс; x – параметр.

Розглянемо детально перелічені основні індикатори, що входять до Індексу к-суспільства.

Відомо, що запотребованість наявних у розпорядженні людства ресурсів змінюється в міру переходу від доіндустріальної до індустріальної та постіндустріальної стадій розвитку суспільства. Тож, якщо в доіндустріальному суспільстві пріоритет належав природним і трудовим ресурсам, в індустріальному – матеріальним, то в постіндустріальному – інтелектуальним та інформаційним ресурсам [1,111].

Матеріальна основа суспільства сьогодні розвивається та кардинально змінюється, чому багато в чому сприяє технологічна революція. У новій інформаційній економіці – економіці, заснованій на знаннях, технологія виробництва та ефективного використання нових знань стає основною запорукою продуктивності на всіх рівнях: від міжнародного (навіть, планетарного) до регіонального, локального. Саме тому одним з центральних індикаторів Індексу «Суспільство, засноване на знаннях» є індикатор стану розвитку інтелектуальних активів суспільства.

Згідно методології, запропонованої дослідниками, для вимірювання вказаного показника було вирішено обрати такі параметри як рівень вміння населення користуватися комп'ютером, рівень користування Інтернетом, задоволеність рівнем освіти, рівень отримання інформації населенням за

допомогою газет, журналів, стаціонарних телефонів, мобільних телефонів та Інтернету. Важливо враховувати, що всі параметри мають соціологічний характер, а, отже, спираються на унікальні дані щодо особистого досвіду респондентів. Використання інформації такого характеру надає змогу глибше оцінити стан інтелектуальних активів суспільства, адже вона пропонує для дослідження суб'єктивні оцінки тих чи інших факторів, які, у свою чергу, часто адекватніше відображають досліджуване явище, оминаючи певну інертність даних статистичного характеру.

Тож такі показники, як уміння користуватися комп'ютером та рівень користування Інтернетом відображають та доповнюють фактично показник рівня грамотності населення, адже такі навички нині передбачають включення людини в інформаційний простір країни та світу. Сьогодні комп'ютерна грамотність є не лише обов'язковою умовою формування професійної компетентності працюючого населення, а також запорукою «включення» окремої людини в мережу соціальних зв'язків, реалізовану засобами комунікації. На даний момент відбувається процес комп'ютеризації населення, що обумовлюється обладнанням навчальних закладів необхідним устаткуванням (зокрема, відкриття мультимедійних лабораторій у ВНЗ), робочі місця обладнуються комп'ютерами, зростає кількість приватних користувачів Інтернет. Варто зауважити, що в основу вказаних показників покладено дані результатів моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України «Українське суспільство», проведеного у квітні 2008 року. Вибірка складає 1800 респондентів та репрезентує доросле населення України (старше 18 років) за областями, за типом населених пунктів, за статтю, віком та освітою. При цьому статистична похибка вибірки становить 2,3 %. Зауважимо, що всі інші соціологічні показники, що використовувались у Індексі, також розраховувались на основі даного моніторингового дослідження. Для підрахунку до уваги бралися суми відповідей респондентів «Вмію працювати на комп'ютері, іноді користуюсь» та «Вмію та постійно користуюсь в роботі».

Можливість доступу до інформації, а також широкий спектр каналів надання об'єктивної інформації про стан розвитку суспільства є обов'язковою умовою формування та розвитку суспільства, заснованого на знаннях. Саме тому до моніторингу соціальної складової сталого розвитку було додано такі параметри, що мають соціологічну природу, зокрема рівень отримання інформації населенням за допомогою: газет, журналів, стаціонарних телефонів, мобільних телефонів та Інтернету. Для підрахунку рядів даних брали до уваги крайні значення (наприклад, «Отримував газети», «Користувався мобільним телефоном», «Користувався звичайним телефоном», «Отримував журнали» та інші).

Сучасні дослідники в галузі освіти визначають, що якість освіти є пріоритетом розвитку суспільства, якому підпорядковані всі інші показники якості людського життя. На даному етапі відбувається трансформація фундаментальних задач освіти як такої: окрім засвоєння необхідних базових знань, освіта має на меті навчити людину самостійно оволодівати новими

знаннями та інформацією, навчити навчатися, сприймати і продукувати зміни, виробити потребу в навчанні упродовж життя. Це – ідеал освіти. Проте потрібно визначити реальний стан та рівень розвитку системи освіти, що, у нашому випадку, здійснено через аналіз суб'єктивних оцінок рівня освіти, яка була здобута тим чи іншим респондентом, тобто також використовуються дані соціологічної природи. Для розрахунку показника до уваги бралися частотні розподіли відповіді респондентів «Повністю задоволений».

Розглянемо індикатор перспективності розвитку суспільства IPSD. Для сучасного суспільства все більш характерною стає нерівність знань, яка може розглядатися як похідна від соціальної нерівності (можливо, і навпаки). Останнім часом ми можемо спостерігати збільшення розриву між багатими країнами та іншим світом, між різними верствами населення всередині країн – багатими і бідними, молодими і людьми похилого віку, здоровими та інвалідами тощо. Тож виникає гостра потреба у розробленні та виконанні чітких правил, які б стали політичними та економічними інструментами розвитку суспільства для добробуту людей, забезпечували б необхідну якість і безпеку їх життя, а не сприяли б скороченню цих фундаментальних цінностей [2]. Ефективність державної політики в галузі забезпечення перспективності розвитку суспільства стає нині одним із основоположних факторів розвитку суспільства знань.

Індикатор перспективності розвитку суспільства згідно запропонованій методології визначається кількістю організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, рівнем освоєння нових видів продукції у промисловості, отриманням охоронних документів на об'єкти промислової власності, рівнем впевненості в майбутньому, забезпеченістю вчителями денних загальноосвітніх навчальних закладів, рівнем свободи від корупції.

Важливим у галузі забезпечення перспективності розвитку суспільства є створення державою умов для формування та підтримки інноваційної економіки. Нажаль, в Україні відсутня ефективна та активна державна політика щодо стимулювання НТП та інноваційної активності. Зокрема, розробка та впровадження прогресивних технологічних проектів фактично не відбувається, що стримує науково-технічний прогрес в країні. Ця тенденція вкрай загрозлива. Для відстеження цієї компоненти соціальної складової сталого розвитку до моніторингу пропонується включати такі параметри, як кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, та освоєння нових видів продукції у промисловості. Даний параметр містить статистичну інформацію та демонструє рівень розвиненості наукової інфраструктури, адже відображає діяльність у галузі науково-технічної інформації, патентів, ліцензій, науково-технічного консультування та іншу діяльність, яка сприяє розробленню та впровадженню науково-технічних розробок у виробництво.

Такий параметр, як забезпеченість вчителями денних загальноосвітніх навчальних закладів відображає, наскільки якісним є педагогічний склад колективу шкіл. Цей показник надає можливість відстежити, наскільки

сільські та міські школи забезпечені вчителями, що відображає один з аспектів освітнього потенціалу регіону.

Показник рівня поширеності корупції опосередковано відображає такі процеси у суспільстві, як зростаюче зубожіння широких верств населення, погіршення криміногенної ситуації, високі показники нерівності розподілу прибутків, нерозвиненість системи соціального захисту та інші, які, зазвичай, виявляються факторами розвитку корупції. Для відображення рівня поширеності корупції було включено такий параметр, як рівень свободи від корупції, який опосередковано відображений за допомогою аналізу кількості злочинів у сфері службової діяльності.

Ефективність державної політики пропонується відображати за допомогою аналізу інформації соціологічного характеру. У цьому випадку до уваги було взято оцінку респондентами власної впевненості у майбутньому. Ці оцінки відображають здатність держави забезпечити стабільність і впевненість у майбутньому всім громадянам. Для підрахунку показника до уваги брали відповідь респондентів «Не вистачає». Проте для того, щоб параметр відображав саме рівень впевненості у майбутньому, віднормовані дані, що відображали розподіл зазначених відповідей респондентів, були відняті від одиниці.

Індикатор якості розвитку суспільства I_{QDS} характеризує якість і безпеку життя через урахування таких факторів, як нерівність у розподілі соціальних і матеріальних благ між громадянами суспільства та рівень свободи від безробіття людей від 15 до 70 років у відсотках. Будь-яка економічна система характеризується нерівністю доходів. На думку дослідників, під час переходу від адміністративно-командної до ринкової системи, що характерно для українського суспільства, збільшення рівня диференціації доходів пов'язано з тим, що певна частка населення живе за «старими» законами, тим часом як інша вже діє за законами ринкової економіки. В цьому процесі важливим є фактор адаптації населення до нових умов функціонування економіки: залучення до ринкових відносин певною мірою скорочує нерівність у доходах. Отже, включення такого параметра, як нерівність розподілу матеріальних благ, зафіксованого шляхом аналізу Gini-індексу, обумовлено тим, що він відображає темпи включення як країни в цілому, так і окремих її регіонів до інноваційної ринкової економіки.

Оцінка рівня свободи від безробіття відображає поточний стан розвитку економіки міста, її потребу в людських ресурсах, а також зрушення на ринку праці, які є прямими відображеннями змін в економіці країни. Якість життя населення пов'язана з рівнем зайнятості та відображає його економічну захищеність.

Таким чином, результати рейтингів зображено у наведеній нижче Таблиці.

	К-суспільство
Київ	0.746500461
Харківська	0.594553456
Полтавська	0.583130874

Дніпропетровська	0.57460104
Сумська	0.561079581
Севастополь	0.545033669
Львівська	0.536639694
Одеська	0.517139823
АР Крим	0.513275484
Донецька	0.50328107
Тернопільська	0.502740076
Запорізька	0.497900115
Луганська	0.489097112
Черкаська	0.487149597
Чернівецька	0.476457222
Херсонська	0.471148247
Київська	0.470023306
Вінницька	0.469290015
Рівненська	0.451973293
Івано-Франківська	0.449846345
Кіровоградська	0.447081986
Чернігівська	0.429990643
Хмельницька	0.42343432
Житомирська	0.401356933
Миколаївська	0.39109148
Волинська	0.364528856
Закарпатська	0.35408928

Обмеженість сфери застосування кількісних показників і переважання атрибутивних характеристик звужують сферу використання статистичних показників. Варто зауважити, що вагоме значення при такому аналізі мають абсолютні та відносні величини, групування та класифікація тощо. Натомість спеціальні вибіркові дослідження проводяться для отримання більш детальної інформації, аніж та, що пропонується в статистичній звітності. Такі дослідження особливо актуальні у тих випадках, коли немає можливості отримати інформацію з інших джерел. Між тим, їхнім недоліком є висока вартість та трудомісткість, тож вони використовуються як правило періодично або одноразово. Ще одним недоліком даного методу є переважання суб'єктивної складової у результуючих показниках, адже інформація в даному випадку спирається на оцінюючі судження, особистий досвід респондентів. Тож перед дослідником постає питання про те, якою мірою викривлена дійсність крізь призму суб'єктивного сприйняття.

Як правило, лише на базі вибіркового дослідження можна проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки, виявити найбільш характерні істотні фактори, розкрити механізм їх дії. Матеріали таких досліджень дозволяють проводити аналіз деяких показників у демографічному «розтині» з урахуванням різних сфер особистого та суспільного життя.

Таким чином, результати соціологічних досліджень є повноцінним джерелом вихідних наборів даних для підрахунку міри наближення суспільства до стану суспільства знань, а конкретно при підрахунку Індексу k-суспільства. Соціологічні дослідження, метою яких є вивчення існуючих у даному суспільстві соціально-економічних фактів, аналіз яких може бути використаний як при підрахунку соціально-інституціональної складової сталого розвитку регіону або країни, так і для кількісного вимірювання окремих складових та індикаторів, що складають його частину.

Використання авторської методики удосконалення Індексу k-суспільства при підрахунку міри наближення регіонів України до стану суспільства знань у 2008 році показало, що першу п'ятірку за регіонами України займають наступні: місто Київ, Харківська область, Полтавська область, Дніпропетровська область, Сумська область.

Результати дослідження можуть стати методологічною основою соціологічних, соціально-політичних, теоретичних та прикладних досліджень, використовуватися при розробці ефективних моделей майбутнього суспільства. Крім того, засвоєння основних концептуальних положень даного дослідження зі створення інноваційної освітньої моделі для реалізації стратегії сталого розвитку дозволить впливати на її практичне становлення. Тож продукт, що пропонується дослідниками, забезпечуватиме необхідною оперативною та достовірною інформацією процес прийняття виважених управлінських рішень.

Основні положення і результати дослідження можуть бути використані при розробці державних програм, вдосконаленні нормативно-правового регулювання соціальної, економічної та екологічної політики. Результати дослідження розширюють наукові уявлення про механізми державного управління, спрямованого на сталий розвиток країни. Це передбачає підвищення результативності державної політики, направленої на сталий розвиток країни, поряд із іншим передбачає наявність достовірних показників та прогнозів щодо існуючого стану суспільства: його економічної, політичної, та, важливо, - соціальної стабільності.

Література

1. Кондратенко Н.О. Економічна складова ресурсозбереження регіональних економічних систем [Текст] / Н.О. Кондратенко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки . – 2010 . – №4 . – С.108-113.
2. Забута Н.В. Формування суспільства знань у контексті соціальної безпеки країни [Електрон. ресурс]/Н.В.Забута // П'ята Всеукр. наук.-практ. інтернет конференція "Наука і життя: українські тенденції, інтеграція у світову наукову думку", 20-22 травня 2009 року. - Режим доступу: <http://intkonf.org/zabuta-nv-formuvannya-suspilstva-znan-u-konteksti-sotsialnoyi-bezpeki-krayini/>